

วรรณกรรมกับพัฒนาการทางสังคม

ดวงมน จิตรจำนงค์

เมื่อคนรุ่นใหม่อ่านวรรณกรรมเก่า เขาคงไม่ต้องการเพียงความเพลิดเพลินเท่านั้น เพราะเขาอาจจะผิดหวังเนื่องจากเขาไม่อาจชื่นชม หรือเห็นอกเห็นใจตัวละครในวรรณกรรม ดังกล่าวได้เต็มที่ เขายกตัวเองว่าเราไม่คิดเช่นนั้นกันอีกแล้ว เพราะเขามองและตัดสินปัญหาด้วยทัศนะใหม่ที่แตกต่างไปจากสังคมสมัยเก่า และยิ่งเขาไม่สามารถทำความเข้าใจได้ว่าอะไรเป็นเหตุแห่งทัศนะและพฤติกรรมของตัวละครเหล่านั้น เขาก็ยิ่งมองไม่เห็นเหตุผลเลยว่า จะอ่านวรรณกรรมเก่าเพื่ออะไร

การศึกษาวรรณกรรมในแง่สังคมมีประโยชน์อยู่สองทาง ทางหนึ่งทำให้เข้าใจสิ่งแวดล้อมและสถานการณ์ที่ตัวละครเผชิญอยู่

และทำให้เข้าใจสาเหตุแห่งพฤติกรรม และทัศนะของตัวละครเหล่านั้นได้ อีกทางหนึ่งทำให้เข้าใจความสืบเนื่องหรือเปลี่ยนแปลงในสังคมตั้งแต่สมัยก่อนถึงปัจจุบัน

การศึกษาวรรณกรรมในแง่นี้ทำให้เห็นว่าวรรณกรรมและสังคมย่อมมีอิทธิพลต่อกัน ความคิดเห็นของกวีอาจเป็นตัวแทนความคิดของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือของสังคมทั้งหมด อาจเป็นความคิดที่คล้อยตามหรือรักษาคติเดิมของสังคม หรือเป็นความคิดที่คัดค้านสังคมของเขาเองก็ได้ ในลักษณะหลังนี้ กวีอาจสร้างสรรค์ความคิดใหม่ขึ้นจากการคิดค้นและประสบการณ์ของเขาเอง หรือได้รับกระแสความคิดมาจากสังคมหรือวัฒนธรรม

อื่น อย่างไรก็ตามหากก็เป็นแต่เพียงเสนอความคิดโดยไม่ได้ส่งผลกระทบต่อผู้อ่านไม่ว่าจะเป็นสมัยเดียวกัน หรือต่อ ๆ มาแล้วอิทธิพลของวรรณกรรมต่อพัฒนาการทางสังคมก็ย่อมไม่ปรากฏ

ในบรรดาพัฒนาการทางสังคมหลายด้านนั้น พัฒนาการด้านความคิดก็ใช้เวลาค่อนข้างมากกว่าด้านอื่น โดยเฉพาะในสังคมที่ไม่เอื้อการศึกษามากปัญหาหรือข้อสงสัยในคุณค่าที่ยึดถือกันมา แต่กลับสนับสนุนหรือเกื้อหนุนให้เชื่อฟังและทำตามกันไป ในสังคมที่กำลังพัฒนาจึงมักมีช่องว่างทางความคิดระหว่างคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ *คนรุ่นเก่านั้นยึดถือศรัทธาอย่างเหนียวแน่นในขนบประเพณีดั้งเดิม ในขณะที่คนรุ่นใหม่จะตั้งคำถามถึงเหตุผลและจุดหมายของประเพณีนิยมเหล่านั้น คนรุ่นเก่ามีคำตอบตายตัวว่าวัฒนธรรมเป็นสมบัติทั้งมวล เพราะเป็นเครื่องแสดงความเจริญอันยืนยาวนานของสังคม แต่คนรุ่นใหม่แย้งว่าวัฒนธรรมคือวิถีชีวิตที่มนุษย์กำหนดขึ้นเพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิตในสังคม วิถีชีวิตใหม่ที่เกิดขึ้นได้เพราะการเปลี่ยนแปลงหรือวัฒนธรรมใหม่ อาจเกิดขึ้นได้หากคนในสังคมเห็นว่าเหมาะสมกับเขา วิถีชีวิตใหม่อาจประสานกับวิถีชีวิตเดิมที่ยังเหมาะสมอยู่ คนรุ่นใหม่กล่าวว่าหาก*

เรามีหน้าที่เพียงแต่รักษาวิถีชีวิตเดิมไว้ไม่ให้สูญสลายเท่านั้น เราก็คือผู้เก็บของเก่าโดยไม่ได้ตรวจสอบเลยว่ามีคุณค่าที่แท้จริงต่อชีวิตวันนี้ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากแล้วหรือไม่ การที่เราไม่ได้ศึกษาปัญหาและทางแก้ไขของชีวิตปัจจุบัน ก็นับเป็นการดูถูกความสามารถของมนุษย์ และขัดต่อความเป็นจริงของประวัติศาสตร์อารยธรรมเพราะไม่มีใครจะหยุดยั้งวัฒนธรรมใดให้คงที่อยู่เป็นอมตะ เพราะวัฒนธรรมจะต้องสอดคล้องกับสังคมซึ่งมีลักษณะเฉพาะแตกต่างกันไป

วรรณกรรมเป็นเครื่องสื่อสารความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์อย่างหนึ่งและจะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม ก็ย่อมแสดงทัศนะของเขาผ่านทางวรรณกรรมการศึกษาวรรณกรรมตั้งแต่สมัยโบราณถึงปัจจุบัน ย่อมเป็นหนทางหนึ่งที่จะศึกษาประวัติความคิดและพัฒนาการทางสังคม เมื่อเข้าใจความสัมพันธ์ของอดีตและปัจจุบัน ก็น่าจะก้าวไปในอนาคตอย่างไม่ใช่ตามบุญตามกรรม หรือเสียงโชค เสียงเคราะห์ หรืออย่างนักสะสมวัตถุโบราณไว้ดูเล่นเท่านั้น เพื่อที่จะเข้าใจพัฒนาการด้านความคิดโดยอาศัยวรรณกรรมเป็นข้อมูล เราอาจศึกษาวรรณกรรมเฉพาะเรื่อง หรือวรรณกรรมหลายเรื่องเปรียบเทียบกัน เช่นเปรียบเทียบวรรณกรรมในสมัยเดียวกันเพื่อหาลักษณะ

รวมซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะสมัย เปรียบเทียบ
วรรณกรรมต่างสมัยเพื่อหาความสัมพันธ์ระ-
หว่างสมัยเปรียบเทียบงานในช่วงต่าง ๆ ของ
กวีหรือนักเขียนคนใดคนหนึ่ง เพื่อเห็นพัฒนา
การทางความคิดเฉพาะบุคคล บางครั้งเราอาจ
พบว่ากวีหรือนักเขียนบางคนมีความคิดคล้าย
เราอาจพิจารณาว่ากวีมองปัญหาและมีความ
หมายแตกต่างกันไปจากกวีสมัยก่อนหรือสมัย
เดียวกัน หรือหลังจากนั้นอย่างไรหรือไม่และ
เพราะเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น ผู้เขียนจะขอยก
ตัวอย่างกวีผู้มีความคิดก้าวหน้าในสมัยก่อน
คือสุนทรภู่ งานของสุนทรภู่ที่คนรุ่นใหม่สนใจ
ใจกันมากที่สุดคือ กาพย์พระไชยสุริยา ซึ่งมี
อะไรมากกว่าหนังสือสำหรับเด็กอ่านธรรม
คา นักวิชาการรุ่นใหม่มองเห็นว่าสุนทรภู่ได้
มองปัญหาสังคมอย่างเป็นระบบ คือแทนที่จะ
มองว่าวิถีชีวิตมนุษย์ขึ้นอยู่กับเคราะห์กรรม
อันสลับจากชาติปางก่อน หรืออำนาจเหนือ
ธรรมชาติเช่น ผีसाงเทวดา ก็อธิบายว่า พฤติ
กรรมปัจจุบันของมนุษย์นี้เองเป็นตัวการ
สำคัญ แนวคิดนี้นับว่า ก้าวหน้ากว่าวรรณ
กรรมในสมัยเดียวกัน เช่น หากเราอ่าน राम
เกียรติ์ และอิเหนา จะพบว่าทั้งสองเรื่องนี้เน้น
อำนาจเกิดจากเบื้องบนว่าเป็นเครื่อง
กำหนดชีวิตมนุษย์อย่างที่มนุษย์ไม่มีทางจะ
ต่อสู้ชักขึ้นได้เลย ชีวิตของทศกัณฐ์และ

อิเหนานั้นเป็นชีวิตที่ถูกลงโทษเนื่องจากพยา-
ยามหรือกระทำเสมือนละเมิดอำนาจอันศักดิ์
สิทธิ์นั้น ในกรณีของทศกัณฐ์นั้น การที่กวีนำ
เรื่องนารายณ์ปราบหนุมานมาอธิบายมูลเหตุ
ของชะตากรรมของทศกัณฐ์ทำให้จุดสนใจ
ของผู้อ่านมุ่งอยู่ที่การกระทำผิดอย่างฉกรรจ์
ของทศกัณฐ์ เมื่อเป็นเช่นนั้นซึ่งถึงแม้จะถูก
ข่มเหงจากหมู่เทวดาจนหัวล้านโล่งเตียนก็ไม่มี
สิทธิ์ที่จะฟ้องลูกขุนโต้ตอบทดแทน ชีวิตของ
ทศกัณฐ์จึงเป็นชีวิตที่ถูกกำหนดมาแล้วอย่าง
ไม่มีทางหลีกเลี่ยง เพราะผู้มีอำนาจเหนือได้
ตระเตรียมความพ่ายแพ้สงครามไว้ให้ทศกัณฐ์
แล้ว แม้แต่พิเภกน้องชายเองก็เป็นเทพบุตร
จุติลงมาเพื่อเป็นหูเป็นตาให้พระรามผู้มีสิทธิ์
อันชอบธรรมที่จะปราบทศกัณฐ์นั่นเอง ส่วน
อิเหนานั้นมีพฤติกรรมที่เรียกได้ว่านอกคอก
ตั้งแต่ต้น ถึงแม้อิเหนาจะไม่ได้ตั้งใจต่ออำนาจ
หรือเป็นขบถต่อระบบและขนบประเพณีสังคม
แต่ลักษณะของคนหนุ่มอาจเป็นเหตุผลให้
อิเหนาต้องการอิสรภาพและการสร้างสรรค์
อย่างไรก็ตามอิเหนาก็ถูกทำให้เห็นว่าเป็นตัว
ละครที่ผิดพลาด และยอมรับกับตัวเองว่าเป็น
เช่นนั้น (“ถูกใจได้คิดสิการแล้ว”) อิเหนาจึง
ต้องถูกลงโทษโดยไม่มีทางแก้ไขเช่นเดียวกัน
ทั้งนี้เรายังไม่ได้พูดถึงวิหยาสะก่าซึ่งมีชีวิต
เป็นเครื่องสังเวทความพอใจของเทพเจ้าโดย

แท้ แต่เมื่อเราอ่านกาพย์พระไชยสุริยาเราจะเห็นว่า สุนทรภู่ชี้แจงว่าพฤติกรรมของคนมีส่วนอย่างมากในการกำหนดชีวิตของคนและสังคม พฤติกรรมของคนกลุ่มหนึ่งสามารถส่งผลกระทบต่อความเป็นไปของคนกลุ่มอื่นได้ โดยเฉพาะบทบาทของขุนนางหรือคนชั้นปกครอง ซึ่งอาจนำหายนะมาสู่สังคมได้ ในขณะที่สามัญชนผู้อยู่ใต้ปกครองนั้นได้แต่ “ใคราเปล้าอุรา” มองดูและยอมรับความพินาศนั้น เพราะไม่ตระหนักในบทบาทของตนเมื่อเปรียบเทียบกับความคิดของสุนทรภู่กับความคิดสมัยใหม่ เราอาจกล่าวได้ว่าสุนทรภู่อยังทันสมัยอยู่ในระดับหนึ่ง แต่ก็ยังไม่ก้าวไกลถึงขนาดเสนอรูปแบบการปกครองใหม่ที่รัดกุมขึ้น ถึงแม้ว่าสุนทรภู่อเองก็มองเห็นว่า ระบบการปกครองที่เขารูจักอยู่นั้นมีข้อบกพร่องซึ่งอาจนำไปสู่ความเสื่อมของสังคมได้ก็ตาม คุณเหมือนสุนทรภู่เพียงแต่ต้องการเตือนว่าในระบบเช่นนั้น ผู้ปกครองพึงระมัดระวังที่จะไม่ปล่อยให้ความหลงใหลฟุ้งเฟ้อในกามสุขและความโลภ

ในลาภยศมาครอบคลุมจิตใจจนทำให้เกิดความวุ่นวายปั่นป่วนในสังคมได้ สิ่งที่น่าสนใจก็คือสุนทรภู่ได้ความคิดที่ก้าวหน้านั้นมาจากที่ใด จากอิทธิพลของสังคมอื่นหรือจากประสบการณ์ในชีวิตของสุนทรภู่เอง คำตอบประเด็นนี้จะได้มาด้วยการสืบค้นหาข้อมูลอย่างรอบคอบ ซึ่งผู้เขียนจะไม่แสดงไว้ในที่นี้

การศึกษาวรรณกรรมเพื่อความรู้ด้านพัฒนาการทางความคิดดังกล่าวนี้ น่าจะมีส่วนทำให้เราเข้าใจความเป็นมาและเป็นไปของแนวคิดของสังคมไทยได้และทำให้การอ่านวรรณกรรมมีเป้าหมายที่ไม่เลื่อนลอยจนเกินไป ถึงแม้ว่าอาจมีผู้รู้สึกว่ามีเรื่องเพ้อฝันหรือไร้สาระอยู่บ้างในวรรณกรรม แต่นั่นก็คือผลิตผลจากความคิด ความอ่าน และจินตนาการของมนุษย์ ซึ่งน่าจะทำความเข้าใจได้ว่ามีมูลมาจากอะไร การศึกษาวรรณกรรมจึงเป็นการศึกษามนุษย์และนั่นก็คือการศึกษาสังคมด้วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้